

Sopomenski slovar slovaščine

Peter Weiss

Synonymický slovník slovenčiny, ur. Mária Pisárčiková, Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1995, 998 str.

V slovenščini še vedno nimamo nekaterih temeljnih slovarskih del (Weiss 1993/94); med njimi je tudi sopomenski slovar. Njegova sestavitev je gotovo med najnujnejšimi nalogami slovenskega slovaropisja. Koristil bi predvsem pri tvorjenju besedil pri iskanju ustreznjšega izraza, pa tudi za večjo (stilistično) razgibanost (čeprav recimo v primeru *kuharica kuha v kuhinji* še tako dober sopomenski slovar ne bi mogel pomagati). Izsledki, objavljeni v njem, bi bili uporabni tudi za samo slovaropisje pri t. i. sopomenskih razlagah besed v splošnem enojezičnem razlagalnem slovarju, kakršen bo na primer kak novi ali okrajšani SSKJ; z dodatno predstavitevijo sopomenskosti bi bil tak slovar še uporabnejši. Sopomensko gradivo je v sopomenskem ali pa tudi v splošnem enojezičnem razlagalnem slovarju predstavljeno po pomenskih sklopih, ki jih abecedna razvrstitev besed zakrije in razbije, vendar pa prav ta razvrstitev omogoča najdenje zelene sopomenke iz sopomenskega niza. Sopomenski slovar je lahko urejen tudi drugače kot abecedno, recimo po predmetnih ali pomenskih skupinah. Zbirni (kumulativni) sopomenski slovarji pri posameznih leksemih sopomenke le naštevajo, medtem ko razlikovalni (distinktivni) pri njih navajajo še dodatne razlike med njimi.

V SSKJ-ju so sopomenski podatki vključeni v razlage. Pri podrejenih sopomenkah, predstavljenih v geslih, so prikazane nadrejene sopomenke, in sicer na koncu razlage za podpičjem ali pa kar namesto nje. Taka rešitev pa ni dovolj natančna. Tako lahko ležeče natisnjeno besedilo v

brezsrčnica *brezsrčna ženska*

razumemo kot razlago in najbrž tudi kot sopomenko, tako kot npr.

garjast *garjav*

pomeni, da ima pridevnik *garjast* nadrejeno sopomenko *garjav*, medtem ko moramo ležeče besedilo v

brezvestnica *ekspr. brezvestna ženska*

razumeti kot razlago in zaradi označevalnika tudi kot nadrejeno in nevtrarno dvobesedno sopomenko.

Pri enobesednih ustreznica, kot sta *garjast* in *garjav*, je razmerje jasno. Toda če ima beseda v SSKJ-ju večbesedno razlago, predvsem pri dvobesednih zvezah (največkrat pridevnika in samostalnika ali prislova in pridevnika) ne moremo vedeti, ali ni to morda hkrati tudi nadrejena sopomenka. V SSKJ-ju imajo sopomenke

menke *smrečje* in *smrekovje* (ti dve besedi sta neoznačeni, pri čemer ima prva pripisan tudi pomen 'smrekove veje') ter *smrečevje*, *smrečina* in *smrekovec* (te so opremljene z označevalnikom *redko*) razlago 'smrekov gozd', ki pa je hkrati tudi sopomenka, saj niti nevtralni besedi iz tega niza nista kdo ve koliko rabljeni. (O tem priča tudi Nemško-slovenski slovar družine Debenjak (1996): *Fichtenwald* ima prevedek 'smrekov gozd, smrekovje', *Tannenwald* pa 'smrečje, smrekov gozd'. Tudi druge iztočnice s sestavino *-wald* so v tem slovarju pretežno prevedene dvobesedno, kot zveza ustreznega pridevnika – *bukov*, *borov*, *hrastov* – in samostalnika *gozd*.) Pomislek lahko izvira iz pojmovanja sopomenke kot ene same besede in ne zveze dveh ali več besed, toda nedvomno so sopomenke *blagoduh* in *dišeči les* (SSKJ, iz botanike) ter *občasno*, *kdaj pa kdaj*, *od časa do časa*, *sem in tja*, *sem ter tja*, *tu in tam*, *tu pa tam* in *vsake toliko (časa)*, tako da v sopomenski niz *smrečje* itd. gotovo spada tudi razlaga 'smrekov gozd'. *Medvedka* in *risa* imata v SSKJ-ju pripisani razlagi, pa vendar bi razlago 'samica medveda' res šteli za razlago, razlago 'samica risa' pa najbrž glede na pogostnost rabe v primerjavi z *risa* za (celo nadrejeno) sopomenko. Tako široko pojmovanje sopomenskosti pripelje do tega, da bi bilo treba v posameznih sopomenskih nizih upoštevati tudi frazeme (npr. *oditi v večna lovišča pri umreti*), od tod do nujnosti sopomenskega predstavljanja frazemov pa potem ni več daleč. Sopomenskost frazemov je še precej neraziskana, njena predstavitev v slovarjih je še v povojih, težave pa nastajajo tudi zato, ker je nejasna meja med frazetskimi dvojnici in sopomenkami: *jesen življenja* in *večer življenja* sta dvojnici – toda ali so ob frazemu *prešteti rebra (komu)* frazemi *prešteti kosti (komu)*, *polomiti rebra (komu)* in *polomiti kosti (komu)* sopomenke ali dvojnice? Najbrž je za slovarsko predstavitev sopomenskosti frazemov to vprašanje najbolje zanemariti ali pa ga je treba rešiti s širšim poimenovanjem, kakršno je recimo *sopomensko-dvojnični podatek (razdelek)* v poskusnem zvezku *Slovarja govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami* (1998) Petra Weissa.

Kljub temu da še nimamo na razpolago slovenskega sopomenskega slovarja, pa nekateri slovenski slovarji vendarle vsebujejo eksplicitne, torej na nedvoumnih mestih navedene sopomenske podatke, npr. *Papirniški terminološki slovar* (1996) Marjete Humar in Staneta Bonača ali narečna slovarja, kot sta *Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem 1–4* (1982–1994) in že omenjeni slovar govorov Zadrebke doline.

Gotovo bo koristno videti, kaj novega in navsezadnje posnemanja vrednega prinaša sodobno sopomensko slovaropisje slovenščini izvorno in strukturno sorodnega ter prostorsko bližnjega jezika, kot je slovaščina.

V slovarskem uvodu je zapisano, da *Sopomenski slovar slovaščine* (SSS) sistematično predstavlja besede (in zveze) z enakim ali bližnjim pomenom v sodobnem slovaškem knjižnem jeziku z upoštevanjem nekknjižnih prvin, ki prodirajo vanj. Postal naj bi nepogrešljiv pripomoček pri ohranjanju in dviganju jezikovne kulture. Viri za slovar so bili razlagalni enojezični in dvojezični slovarji, dva manjša sopomenska slovarja slovaščine, pa tudi slovar tujk in slovar slovaškega slenga, vsi iz 20. stoletja, ter izpisi iz leposlovja, publicistike in strokovne literature.

* Kolegici doc. dr. Eriki Kržišnik se lepo zahvaljujem za pogovor in spodbudne misli v zvezi s to nejasnostjo.

Gesla v SSS-ju so dveh vrst. Glavna so tista s sopomenskimi nizi, v katerih morata biti vsaj t. i. dominantna (tj. iztočnična beseda, ki izraža najbolj splošni pomen, skupen vsem členom sledečega sopomenskega niza, ki je praviloma domača in ki se največ uporablja) in še kak nadaljnji člen. Ob tovrstnih geslih so v slovarju še kazalčna gesla, ki kažejo na drugo dominantno (glede na pomenske razlike je pomenov ali kazalk v istem geslu lahko več in so oštevilčeni), kazalka pa je lahko navedena tudi za ustrezno številko pri posameznem pomenu v geslu, ki že vsebuje sopomenski niz; če kaže na oštevilčeni razdelek s sopomenskim nizom, ji je pripisana tudi ustrezna številka. Takole je npr. geslo 'na svidenje', ki je lahko zelo zanimivo tudi s slovenskega stališča:

dovidenia, pís. i **do videnia** pozdrav pri lúčení, na rozlúčku • **zbohom** • **spánombohom**: *odišiel a pritom nepovedal ani dovidenia, ani zbohom; spánombohom, zostaňte zdravi* • subšt. **dovi** • hovor.: **maj sa** • **majte sa**: *tak už idem, maj(te) sa* • **servus** • subšt. **sevas** (priatel'ský, familiárny pozdrav): *povedala servus a odišla* • **ahoj** • **čao** • **čau** • expr. **ahojček** • **ahojko** • **čauko** • subšt.: **ahojte** • **čaute** (pozdravy obyč. mladých l'udí): *zakričal ahoj, čau a už ho nebolo* • **adieu** [vysl. ad'io] • **adié** (franc.) • **good-bye** [vysl. gudbaj; angl.]: *lúčime sa, adieu, good-bye* • **pá** • **pápá** (dôverný al. maznavý pozdrav obyč. pri rozlúčke s det'mi): *pá, pápá, moja malá*

Kazalčno geslo je npr. 'papa':

pápá 1. p. d'aleko **2.** p. dovidenia

(V geslu *d'aleko* je namreč navedena zveza *ocino je pápá* s pomenom 'očka je daleč', ki ji je pripisan označevalnik det. 'otroško'.)

Iztočnici oz. njeni pisni dvojnici v SSS-ju sledi razlaga, ki velja za sopomenski niz (če je teh in/ali kazalk več, so oštevilčeni oz. oštevilčene), nato pa so navedeni preostali večinoma polkrepko tiskani členi sopomenskega niza – pred vsakim od njih stoji večja dvignjena pika. Posamezno skupino členov v nizu praviloma končuje ponazarjalni del (pri čemer je treba upoštevati, da v slovaških slovarjih razlage pišejo v pokončnem tisku, ponazarjalne primere pa v ležečem, torej ravno obratno kot npr. v SSKJ-ju). Označevalnik stoji pred posameznim členom niza (prim. zgoraj prva dva označevalnika subšt.), lahko pa uvaja tudi novo skupino členov (in takrat, kot je običajno npr. tudi v SSKJ-ju, za njim stoji dvopičje – prim. zgoraj expr.). Uporabnik tako iz položaja v nizu lahko vidi, koliko je posamezen člen oddaljen od dominante in njene nevtralnosti, natančnejšo opredelitev zaznamovanosti pa lahko razbere iz označevalnika. Če je teh več, so lahko združeni v označevalniški niz, kakršen je npr. hovor. expr. zastaráv. v geslu *korbáč* 'korobač'. Ponekod je pri manj običajni besedi naveden avtor, ki jo uporablja ali jo je uporabljal. V navadnem tisku so na ustreznih mestih (večinoma za označevalnikom subšt.) navedene neknjižne in nepravilne sopomenke, ki so tiskane navadno tudi kot iztočnice v kazalčnih geslih. Če je mogoče, je pri členu sopomenskega niza navedena tudi protipomenka: »**občiansky** [...] • hovor. **civilný** [...] (op. cirkevny)«.

Sestavljalci so pri členjenju gradiva uporabili dobro znani paradoks, da je treba biti pri obravnavanju sopomenk (tu gre za besede in – dodajam – besedne zveze z istim ali podobnim pomenom, vendar pa z drugačno slušno in/ali pisno obliko) pozoren ne na enakost, ampak na razlike med posameznimi členi sopomenskega niza.

Primerno obsežen in natančen uvod – marsikdaj se že iz njega da sklepati o odličnosti samega slovarja, in tudi tokrat je tako – dopolnjujejo podatki na predpapirju (takoj za notranjo naslovno stranjo, saj jih je tu najlažje najti), kjer so na vsega dveh straneh ob primerih razložene glavne sestavine gesla, na dveh straneh pred zadnjo stranjo pa so razložene krajšave, ki jih sicer najdemo tudi na koncu uvoda. Gesla v slovarju so oblikovana pregledno, težave pa marsikdaj še vedno povzročajo nejasnost, kdaj neha veljati označevalnik ali na koliko členov sopomenskega niza se nanaša zapostavljeni podatek, kakršen je v zgoraj navedenem geslu *dovidenia franc.*, ki gotovo velja tudi za *adieu*, čeprav stoji šele za naslednjim, namreč za *adié*. Kljub veliki natančnosti pa se lahko zaplete zaradi omejitev, ki morajo biti postavljene, saj bi sicer obseg slovarja preveč narastel. Tako tudi v SSS-ju ni bilo mogoče povezati besed in zvez, ki so v bližnjem odnosu, niso pa sopomenke. V abecednem razlagalnem slovarju in tudi v sopomenskem slovarju ne moremo na enem mestu najti združujočih nadpomenk. Tovrstna zadrega je razvidna tudi iz SSS-ja: podobne sestavine kot zgoraj prikazano geslo *dovidenia* ima tudi prvi niz v geslu 'servus':

servus 1. priatel'ský, familiárny pozdrav • **ahoj** • expr.: **ahojček** • **ahojko** • subšt. ahojte (pozdrav mlajše generácie): *Servus, ahoj, kamarát! Ahojček, ahojko, kde si sa tu vzal?* • **čao** • **čau** • expr. **čauko** • subšt. čaute (pozdrav mlajše al. najmlajše generácie): *čao, čau, už musím íst'* • subšt.: sevas • nazdar [...]

Ker v tem slovarju manjka razdelek, kjer bi bile (npr. v zbirnih geslih) združene posamezne podobnopomenske dominante, npr. pozdravi, ni mogoče povezati podatkov, ki so zdaj raztreseni po slovarju in zato nerazvidni. Posredno povezavo med gesloma *dovidenia* in *servus* najdemo le v kazalčnih geslih, kakršno je npr. »sevas p. servus 1, dovidenia«, medtem ko neposredne, ki bi bila zelo koristna, ni. Te zadrege bi lahko odpravil le širše zasnovani slovar, kakršen je recimo Dudnov sopomenski slovar (Müller 1986), ki pa je vendar bolj naštevalen in veliko manj razlikovalen kot SSS.

Sopomenski slovar slovaščine, ki si ga kot pasivni obvladovalec slovaščine ogledujem predvsem s slovaropisnega vidika, je odlično delo, v katerem je zajeto bogato in podrobno razčlenjeno gradivo, vanj pa so sestavljalci vgradili kar se da veliko jezikoslovnega in slovaropisnega znanja. Naše slovaropisje bo pri sestavljanju ustreznega slovarja slovenščine moralo upoštevati njegove izsledke, ob čemer bo razveseljivo, če se bo vsaj približalo njegovi visoki ravni. **

**Pri pisanju predstavitev sem uporabil angleški članek, ki sta ga napisala pripravljavca tu predstavljenega slovaškega sopomenskega slovarja Mária Pisárčiková in Vladimír Benko (Pisárčiková – Benko 1996). Nanj me je opozoril in mi ga prijazno, kot zna le on, posredoval akad. prof. dr. Janez Orešnik, za kar se mu prav lepo zahvaljujem.

Navedenke

- DEBENJAK 1992 = Doris, Božidar in Primož Debenjak, *Veliki nemško-slovenski slovar*, Ljubljana: DZS, 1992 (Slovarji DZS).
- MÜLLER 1986 = Wolfgang Müller (ur.), *DUDEN »Sinn- und sachverwandte Wörter«: Wörterbuch der treffenden Ausdrücke*, Mannheim – Wien – Zürich: Bibliographisches Institut, ²1986 (DUDEN 8).
- PISÁRČIKOVÁ – BENKO 1996 = Mária Pisárčiková – Vladimír Benko, Slovak Synonym Dictionary, v: *Euralex '96 Proceedings I-II: Papers submitted to the Seventh EURALEX International Congress on Lexicography in Göteborg, Sweden II* (ur. Martin Gellerstam idr.), Göteborg: Göteborg University, Department of Swedish, 1996, str. 689–696.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- WEISS 1993/94 = Peter Weiss, Katere slovarje smemo pričakovati po izidu Slovarja slovenskega knjižnega jezika, *Jezik in slovstvo* 39 (1993/94), št. 7–8, str. 346–350.